

Кархут Р. В.,

*аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судострою
Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАРАНЬ ЗА ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ: ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

GENERAL CHARACTERISTIC OF PUNISHMENTS FOR INTERVENTION IN THE ACTIVITY OF THE JUDICIARY: THE REPUBLIC OF POLAND EXPERIENCE

Стаття містить характеристику окремих аспектів системи покарань за кримінальним законодавством Республіки Польща, зокрема, у ній зроблено спробу визначити, які саме види покарання застосовуються за вчинення злочину, передбаченого статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща. На основі зарубіжного досвіду вносяться також пропозиції стосовно вдосконалення кримінального законодавства України, зокрема статті 376 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: *покарання, позбавлення волі, штраф, обмеження волі, кримінально-правові засоби, конфіскація.*

Стаття содержит характеристику отдельных аспектов системы наказаний по уголовному законодательству Республики Польша, в частности в ней сделана попытка определить, какие именно виды наказания применяются за совершение преступления, предусмотренного статьей 232 Уголовного кодекса Республики Польша. На основе зарубежного опыта вносятся также предложения по совершенствованию уголовного законодательства Украины, в частности статьи 376 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: *наказание, лишение свободы, штраф, ограничение свободы, уголовно-правовые средства, конфискация.*

The paper contains the description of individual aspects of the system of punishment under the criminal legislation of the Republic of Poland. The author makes an attempt to determine the penalties which are applied for committing a crime under article 232 of the Criminal Code of the Republic of Poland. On the basis of the international experience the proposals for improving the criminal legislation of Ukraine, in particular article 376 of the Criminal Code of Ukraine are made.

Key words: *punishment, imprisonment, fine, restriction of liberty, criminal means, confiscation.*

Вступ. Кримінально-правова політика держави щодо запобігання злочинності передбачає комплекс заходів, серед яких головною роль відіграють заходи соціального, економічного, правового та політичного характеру. В системі цих заходів певне місце посідає й покарання. Це, по суті, один із головних засобів охорони суспільства від злочинних посягань. Виконання цієї ролі здійснюється як за допомогою погрози покаранням, що передбачається санкціями певної кримінально-правової норми, так і шляхом реалізації цих санкцій, тобто примусового впливу на осіб, які вже вчинили злочин. Успіх у запобіганні злочинам, у тому числі тих, які стосуються втручання в діяльність судових органів, залежить, зокрема, від правильного призначення покарання винному.

Крім того, характеристика видів і сутності покарання кримінального права зарубіжних країн цілком може стати у нагоді для вдосконалення методологічних засад вітчизняної науки кримінального права та законодавства.

Досвід правового регулювання інституту покарання за польським законодавством вивчали такі вчені, як А. Марек, К. Бухала та інші. Аналіз наукових розробок кримінального права Республіки Польща з обраної нами тематики дасть змогу в подальшому здійснити ґрунтовний компаративістський аналіз кримінального законодавства України, зокрема статті 376 Кримінального кодексу України.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей видів покарань за кримінальним законодавством Республіки Польща, зокрема, за

втручання в діяльність органів судової влади (стаття 232 Кримінального кодексу Республіки Польща).

Результати дослідження. Санкцією статті 232 Кримінального кодексу Республіки Польща передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років.

Покарання у вигляді позбавлення волі досить широко представлено у санкціях статей особливої частини Кримінального кодексу Республіки Польща. Загалом система покарань у польському кримінальному праві досить вузька порівняно з українським кримінальним правом та передбачає лише п'ять видів покарань, серед яких штраф, обмеження волі (що фактично зводиться до виправних робіт, а не до власне обмеження волі, як в українському кримінальному праві), позбавлення волі, позбавлення волі строком на 25 років та довічне позбавлення волі. Як зазначають науковці, покарання у вигляді позбавлення волі залишається основним засобом реакції держави на прояви злочинності [1, с. 502].

Покарання у вигляді позбавлення волі переслідує мету пробудити в засудженого бажання бути корисним у суспільстві, здобути позитивну характеристику, викликати в нього почуття відповідальності, змусити дотримуватися правопорядку, що, власне, і запобігатиме вчиненню ним нових злочинів. Для цього у різних типах і видах кримінально-виконавчих закладів розроблено та здійснюються відповідні заходи щодо засудженого в рамках системи виконання покарання. Тобто таким чином визначається ресоціалізація засудженого як мета певного виду покарання.

Як зазначає А. Марек, за часів Польської Народної Республіки на покарання у вигляді позбавлення волі припадало 30–36% від всіх видів покарань. При цьому спостерігалася тенденція до збільшення строку цього виду покарання, що, фактично, призвело до різкого зростання пенітенціарного рецидиву. Після зміни політичної системи в кінці 1980-х – на початку 1990-х у Республіці Польща було проведено ряд радикальних реформ у системі призначення покарань. Зокрема, значно лібералізовано кримінальну репресію у зв'язку з прийняттям у 1997 році нового Кримінального кодексу, в якому покарання у вигляді позбавлення волі значно пом'якшено. Про це свідчить хоча б той факт, що стаття 32 Кримінального кодексу Республіки Польща, яка визначає систему покарань, позбавлення волі посідає наступне місце після покарання штрафом та обмеженням волі [2, с. 252]. Як зазначається в обґрунтуванні проекту Кримінального кодексу Республіки Польща 1997 року, така система покарань повинна налаштувати суддів особливо ретельно визначати законодавчі пріоритети у виборі видів покарання [3, с. 137].

Кримінальний кодекс Республіки Польща 1997 року знизив нижню межу позбавлення волі з 3 місяців до 1 місяця, і відтоді позбавлення волі в польському кримінальному праві призначається строком від 1 місяця до 15 років. Таке рішення було прийнято у зв'язку з тим, що, на думку польських законодавців, занадто висока мінімальна межа позбавлення волі була причиною застосування судами надто суворих термінів позбавлення волі.

Крім того, відповідно до § 3 статті 58 Кримінального кодексу Республіки Польща за злочини, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше 5 років, в тому числі і за злочин, передбачений статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща, суд може призначити штраф або обмеження волі замість позбавлення волі, за винятком осіб, раніше засуджених до реального відбукання покарання за умисні злочини, а також осіб, що вчинили хуліганські злочини.

Таким чином, кримінальний закон дає можливість суду призначити покарання в кожному конкретному випадку на власний розсуд, у тому числі й за злочин, передбачений статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща, тобто застосовувати більш м'який вид покарання, зокрема штраф або обмеження волі. Застосування більш м'якого виду покарання є правом, а не обов'язком суду, і може застосовуватися у випадках, коли суд дійде висновку, що позбавлення волі є занадто суворим покаранням до особи, яка притягується до відповідальності за вчинення злочину, передбаченого статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща.

По суті, § 3 статті 58 Кримінального кодексу Республіки Польща, який передбачає можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено санкцією статті Особливої частини, є одним із проявів принципу переваги покарань, що не пов'язані із позбавленням волі. Причому цей принцип стоєть не лише дрібних злочинів, але й злочинів

середньої тяжкості, оскільки згідно з § 3 статті 58 Кримінального кодексу Республіки Польща верхня межа терміну позбавлення волі становить 5 років.

Як зазначає К. Бухала, у Кримінальному кодексі Республіки Польща 1997 року передбачається застосування такої кримінально-правової політики, яка б сприяла зменшенню кількості осіб, котрі перебувають у місцях позбавлення волі, зокрема до 100 осіб на 100 тисяч населення, або й нижче, тобто до середнього західноєвропейського рівня [4, с. 15–18].

Незважаючи на світову кризу, пов'язану із застосуванням покарань у вигляді позбавлення волі, а також дискусій навколо питання щодо ресоціалізації як мети покарання, автори Кримінального кодексу Республіки Польща 1997 року все-таки не відмовилися від ресоціалізації засуджених. Більше того, вони зазначають, що ресоціалізація матиме більший ефект в умовах «контрольованої свободи» [3, с. 141–142].

Водночас законодавство не встановлює чітких обмежень щодо призначення більш м'яких покарань на підставі § 3 статті 58 Кримінального кодексу Республіки Польща. При цьому суд має повну свободу як у виборі видів покарань (штраф або обмеження волі), так і у виборі їх заміни. Зауважимо, що згідно з § 3 та § 4 статті 58 Кримінального кодексу Республіки Польща немає значення, який саме злочин вчинила особа, чи то умисний, чи то необережний. За злочин, передбачений статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща, може бути застосоване покарання у вигляді штрафу на підставі § 3 статті 58 цього кодексу.

По суті, в системі покарань кримінального права Республіки Польща штраф є єдиним майновим покаранням, а разом із обмеженням волі (аналог в українському кримінальному праві – виправні роботи, а не обмеження волі) – єдиними неізоляційними покараннями, тобто покараннями, не пов'язаними з позбавленням волі.

Метою штрафу є спричинення особі, яка вчинила злочин, майнових обтяжень, зменшення її матеріальних благ. Аналіз підстав призначення цього виду покарання, передбаченого Кримінальним кодексом Республіки Польща, свідчить, що штраф має три різновиди: штраф як єдине покарання за злочин (штраф самостійний); штраф як покарання, що призначається разом із позбавленням волі (штраф кумулятивний); штраф, пов'язаний з умовним звільненням від покарання позбавленням волі чи обмеженням волі.

Кримінальний виконавчий кодекс Республіки Польща (далі – КВК РП) дає підстави назвати четвертий вид штрафу, а саме штраф як покарання, яке може бути призначене внаслідок заміни покарання у вигляді обмеження волі на штраф (§ 1 стаття 65 КВК РП). На підставі § 3 статті 58 Кримінального кодексу Республіки Польща замість позбавлення волі штраф може бути призначений лише як штраф самостійний.

Покарання у вигляді обмеження волі також може бути призначено особі, що вчинила злочин, передбачений статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща, на підставі § 3 статті 58 цього кодексу.

Як зазначено в статті 34 Кримінального кодексу Республіки Польща, обмеження волі може бути призначено на строк від одного до дванадцяти місяців та визначатися у місяцях. Покарання у вигляді обмеження волі полягає в тому, що засуджений протягом його відбування не може без згоди суду змінювати місце постійного проживання, а також зобов'язаний виконувати роботу, яку йому визначив суд у вирокі, та зобов'язаний звітувати про відбування свого покарання перед відповідними органами. Як бачимо, покарання у вигляді обмеження волі в польському кримінальному праві має зовсім інший зміст, ніж покарання у вигляді обмеження волі в українському кримінальному праві. Якщо проводити аналогію, то обмеження волі в польському судочинстві за змістом ідентичне покаранню у вигляді виправних та громадських робіт в українському кримінальному праві. По суті, обмеження волі в польській системі кримінального права є альтернативою нетривалих строків позбавлення волі та штрафу, який в деяких випадках важко сплатити.

Основним видом покарання у вигляді обмеження волі є залучення засудженого до суспільно-корисної праці. Щодо типу робіт і терміну їх виконання, то відповідно до статті 35 Кримінального кодексу Республіки Польща обов'язок засудженого – виконувати визначену та контрольовану судом роботу на підприємстві, в медичній або в установі соціального забезпечення, чи у будь-якій іншій установі, що здійснює суспільно-корисну або благодійну діяльність, безвідплатно та впродовж від 20 до 40 годин щомісяця.

Якщо ж покарання призначається особі, яка має постійне місце роботи, то суд має право вираховувати з грошового заробітку такої особи від 10 до 25 відсотків у дохід держави або на суспільно-корисну мету, вказану у вирокі суду. При цьому під час відбування покарання засуджений не може бути звільнений з місця роботи.

Крім того, суд може призначити засудженому куратора або особу, яка заслуговує на довіру суду і яка наглядатиме за засудженим, або ж залучити до нагляду за ним організацію чи установу, до чийої діяльності належить піклування про засуджених чи допомога їм. Зауважимо також, що, призначаючи особі покарання у вигляді обмеження волі, суд може поставити в обов'язок засудженому виконання ним певних умов, зокрема:

- попросити пробачення в потерпілого;
- відраховувати кошти із його заробітку на утримання потерпілого;
- утримуватися від вживання алкоголю чи інших одурманюючих речовин;
- відшкодувати завдану шкоду повністю або частково.

Крім призначення винному покарання за вчинення злочину, передбаченого статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща, суд зобов'язаний вирішити питання щодо застосування до нього кримінально-правових засобів.

Кримінально-правові засоби – це додаткові обмеження, що згідно з вирокі застосовуються судом до

засудженої особи нарівні з покаранням, а в окремих випадках замість покарання. Якщо проводити аналогію з кримінальним правом України, то найбільш наближеними до таких кримінально-правових засобів залишаються додаткові покарання.

Стаття 39 Кримінального кодексу Республіки Польща передбачає десять різних кримінально-правових засобів: позбавлення публічних прав; заборону обіймати певні посади; заборону здійснювати певну професійну діяльність; заборону займатися певною господарською діяльністю; заборону займатися діяльністю, пов'язаною з вихованням, лікуванням, освітою малолітніх чи опікою над ними; обов'язок утримуватися від перебування в певному середовищі або визначених місцях; заборону контактувати з певними особами або заборону залишати місце проживання без згоди суду; заборону керувати транспортними засобами; конфіскацію майна (*przepadek*); зобов'язання відшкодувати заподіяну шкоду; зобов'язання відраховувати із заробітної плати кошти на суспільні потреби (*nawiązka*); зобов'язання здійснювати інші, передбачені судом, грошові виплати; публічне оголошення вирокі.

Кримінальний кодекс Республіки Польща 1969 року, що діяв до прийняття нині чинного Кримінального кодексу 1997 року, передбачав можливість застосування основних та додаткових покарань. Однак суть додаткового покарання полягає в тому, що воно може застосовуватися лише поряд із основним. Водночас нині чинний Кримінальний кодекс Республіки Польща 1997 року передбачає широкі можливості для застосування кримінально-правових обмежень поза покараннями або при звільненні від них. Тому називати такі кримінально-правові обмеження додатковими покараннями не відповідало їх суті. Саме тому законодавці відмовилися від використання терміна «додаткове покарання», ввівши новий – «кримінально-правові засоби».

Кримінальний кодекс Республіки Польща передбачає окремі підстави для застосування кожного з передбачених кримінально-правових засобів та визначає, що позбавлення публічних прав може застосовуватися до особи у випадку призначення їй покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше трьох років за злочин, вчинений з мотивів, що заслуговують на особливий осуд. Позбавлення публічних прав полягає в позбавленні активного та пасивного виборчого права до органу публічної влади, органу професійного самоврядування або господарського управління, втрату права на участь у відправленні правосуддя, а також на виконання будь-якої ролі в державних органах та установах, у територіальному управлінні або управлінні торгівлі та втрату військового звання і повернення до рангу рядового. Втрата публічних прав також передбачає втрату орденів, нагород, почесних звань і втрату шансів повернути їх впродовж строку втрати публічних прав (§ 1 стаття 40 Кримінального кодексу Республіки Польща).

Важливим засобом покарання також є конфіскація (статті 44 і 45 Кримінального кодексу Республіки

Польща). Сутність конфіскації полягає у передачі права власності або фактичного права володіння об'єктами злочинця на користь Казначейства держави. Це велика кількість засобів, яка складається з чотирьох груп об'єктів. У першу чергу цей засіб покарання застосовується при конфіскації об'єктів, отриманих безпосередньо в результаті злочину, так звані плоди злочину (*producta sceleris*); конфіскації об'єктів, які використовувалися для вчинення злочину, маються на увазі інструменти злочину (*instrumenta sceleris*); конфіскації об'єктів, виробництво, зберігання, торгівля, пересилка, носіння або транспортування яких заборонене, наприклад, наркотики (*obiecta sceleris*); конфіскації фінансових прибутків або їх еквівалентів, які могли бути отримані злочинцем опосередковано в результаті скоєного злочину.

Кримінально-правові засоби, призначені для створення тиску на злочинця стосовно його майна, являють собою грошове відшкодування, що стягується в порядку покарання (стаття 47 Кримінального кодексу Республіки Польща), та виконання зобов'язань у грошовій формі (стаття 49 Кримінального кодексу Республіки Польща). Грошове відшкодування, що стягується в порядку покарання, у своїй основній формі полягало у виплаті певної суми грошей на користь постраждалої сторони. Ця сума була компенсацією постраждалій стороні. Нині грошове відшкодування, що стягується в порядку покарання, застосовується не лише на користь постраждалої сторони, а й на користь установ, що виконують певну суспільно-корисну роль, і навіть на користь Казначейства держави. Цей засіб покарання може застосовуватися лише у спеціально визначених ситуаціях, передбачених Кримінальним кодексом Республіки Польща [6, с. 188].

Насамперед грошове відшкодування, що стягується в порядку покарання, може бути накладене у разі винесення вироку за умисний злочин проти життя чи здоров'я особи або інший умисний злочин, у результаті якого настала смерть, була заподіяна шкода здоров'ю, завдано тілесних ушкоджень або спричинено розлад здоров'я. Цей кримінально-правовий засіб також може бути накладений у разі винесення вироку за злочини проти довкілля та ряд злочинів проти безпеки сполучення, якщо злочинець керував механічним транспортним засобом у стані сп'яніння або під впливом снодійного, чи втік з місця аварії. Покарання у вигляді виконання зобов'язань у грошовій формі застосовується з іншою метою. Основна функція цього засобу полягає у формуванні правової свідомості суспільства. Суть його в тому, щоб не допустити формування у суспільстві помилкового переконання про безкарність злочинця, який здійснив правопорушення, в ситуації, коли є привід утриматися від застосування покарання або має місце умовне припинення кримінального провадження.

Важливу групу кримінально-правових засобів становлять різні заборони, що накладаються на порушників. Їх спільною рисою є превентивний

характер. Застосовуються такі заборони за необхідності обмежити свободу злочинця, особливо в ситуації, коли заборонений вид поведінки був пов'язаний зі скоєним злочином. Перелік таких кримінально-правових засобів містить п'ять різних видів заборони, зокрема: заборона обіймати певні посади, виконувати певну професійну діяльність або вести вказаний вид господарської діяльності (§ 1 стаття 41 Кримінального кодексу Республіки Польща), продовжувати виконувати діяльність, пов'язану з вихованням та освітою, медичним обслуговуванням або доглядом за неповнолітніми (§ 1a стаття 41 Кримінального кодексу Республіки Польща), а також заборона на участь у громадських заходах (стаття 41b Кримінального кодексу Республіки Польща), заборона відвідувати казино та грати в азартні ігри (стаття 41c Кримінального кодексу Республіки Польща), заборона керувати механічними транспортними засобами (стаття 42 Кримінального кодексу Республіки Польща).

Поняття «кримінально-правовий засіб» передбачає також накладання певних обов'язків на порушника. Мета цих засобів полягає у тому, щоб змусити злочинця дотримуватися конкретного типу поведінки, тоді як причини примусу є дуже різними. Насамперед можемо виокремити причини превентивно-виховного характеру, спрямовані на стримування правопорушника від подальших протиправних дій, зокрема, стосовно охоронюваних активів або відсторонення його від діяльності, яка передбачає сприятливі умови для вчинення правопорушення. Безумовно, такі засоби покарання передбачають накладання певних обов'язків на злочинця, зокрема утримуватися від перебування в певному оточенні або місці, заборонаю контактувати з певними людьми або наближатися до них, чи заборонаю залишати певне місце перебування без згоди суду. Аналогічні функції також покладаються на інші кримінально-правові засоби, наприклад, залишити приміщення, в якому перебуває постраждала особа (стаття 41a Кримінального кодексу Республіки Польща). Інша мета досягається шляхом накладання обов'язку відшкодувати втрати або компенсувати завдані збитки (стаття 46 Кримінального кодексу Республіки Польща), що становить компенсаторну функцію кримінального права, виконання якої забезпечує постраждалій особі відшкодування за завдані збитки [6, с. 189].

Висновки. У Кримінальному кодексі Республіки Польща передбачені дещо суворіші санкції за втручання в діяльність судових органів, ніж у Кримінальному кодексі України. За втручання в офіційну діяльність суду згідно зі статтею 232 Кримінального кодексу Республіки Польща застосовується покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років. Натомість у частині 1 статті 376 Кримінального кодексу України передбачено, що втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою завадити виконанню ним службових обов'язків або домагання винесення неправосудного рішення карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів

доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців. Водночас у частині 2 цієї статті записано, що ті самі дії, якщо вони завадили злочину чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчиненого особою з використанням свого службового становища, караються позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі до трьох років.

Отже, пропонуємо внести зміни до статті 376 Кримінального кодексу України в частині, де встановлено мінімальний та максимальний розмір конкретного виду покарання, сформулювавши їх у такій редакції: «Втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним служ-

бових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення карається виправними роботами на строк до двох років або позбавленням волі на строк від трьох місяців до 3 років.

Ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню злочину чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчиненого особою з використанням свого службового становища, караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років».

Закріплення на законодавчому рівні більш суворого покарання, ніж це передбачено санкцією відповідної статті, зокрема 376 Кримінального кодексу України, є одним із суттєвих кроків на шляху запобігання порушенням при здійсненні органами судової влади об'єктивного та неупередженого судочинства, що гарантується Конституцією України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 1–116 kodeksu karnego / K. Buchała, A. Zoll; współpaca autorska P. Kardas. – Kraków : Zakamycze, 1998. – 657 s. – (Komentarz do k. k. T. 1).
2. Marek A. Prawo karne. / A. Marek. – Warszawa: C. H. Beck, 2007. – 688 s. – (8, uaktualnione i zmienione).
3. Fredrich-Michalska I. Nowe kodeksy karne – z 1997 roku z uzasadnieniami / I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Polen. – Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1997. – 608 s.
4. Buchała K. System kar, srodków karnych i zabezpieczających w projekcie Kodeksu karnego z 1990 r. / K. Buchała. // Państwo i Prawo. – 1991. – Nr. 6. – S. 25.
5. Kodeks karny : Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku / Dziennik Ustaw, 1997. – Nr. 88. – poz. 553 z późn. zmian.
6. Хипс С. Система покарань за кримінальним правом Республіки Польща / С. Хипс. // Право України. – 2011. – № 9. – С. 184–195.
7. Kodek karny wykonawczy : Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku / Dziennik Ustaw, 1997. – Nr. 90. – poz. 557 z późn. zmian.
8. Кримінальний кодекс України : за станом на 5 квітня 2001 року / Верховна Рада України – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2001. – 143 с.